

принципы концепции этнической идентичности ученого в соответствии с современным контекстом. Определено роль языка как фактора самоидентификации в процессе формирования этнической идентичности украинцев.

Ключевые слова: *этническая идентичность, самоидентификация, языковая политика государства, национализм, денационализация, гражданское общество.*

The analysis of O. Potebnja's scientific heritage and the complex theoretical methodological comprehension of a language as a main indication and a national symbol, as well as the basic criterion of the idea of the Ukrainian's ethnic identity has been made in the paper. The key principles of the scientist's ethnic identity concept in accordance with the current context have been formulated. The role of a language as a means of self-identification in the process of the Ukrainians' ethnic identity has been clarified.

Key words: *ethnic identity, language policy of the state, nationalism, de-nationalization, civil society.*

УДК 811.161.2

Ярмолінська М.В.

ФОНЕТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЯВИЩ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемі евфонії (милозвучності) в українській мові. Явище інтерпретоване в трьох підсистемах фонетичної системи мови: фонематичній, силабічній та просодичній. Отримані результати дають можливість зробити висновок про те, що явище милозвучності реалізоване на трьох рівнях: 1) фонетичної системи мови в цілому; 2) певних текстів із накопиченням евфонічних особливостей (дзвінких приголосних та ін.) та униканням немилослівних явищ, 3) індивідуальних особливостей вимови.

Ключові слова: *українська мова, евфонія, фонетика, фонематика, силабіка, просодія.*

Розвиток української незалежної держави й відродження традиційних національних культурних пріоритетів передбачає виняткову увагу до мови як носія багатовікового етнокоду нації, втілення етноспецифіки світобачення українців.

Вивчення мовної картини світу, зокрема ідея її втілення на всіх рівнях мови, а також теоретична етнолінгвістика й теорія взаємодії універсальних та ідіоетнічних чинників розвитку мови і лінгвістики стимулюють увагу до фонетики як одного з найбільш «тонких» і етноспецифічних мовних рівнів.

Принцип антропоцентризму лінгвістики реалізований у суб'єктивізованому образі евфонії й сягає давньогрецького протиставлення власної й «варварських» мов та естетичних образів європейських мов Й.Г. Гердера як основи дальшого лінгвофілософського осмислення відмінностей між мовами В. Гумбольдта.

Усім сказаним визначено **актуальність** пропонованої статті.

Мета дослідження – розробити формалізовану типологізацію параметрів милозвучності української мови для подальшого визначення співвідношення універсальних та ідіоетнічних рис і чинників формування цього явища.

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено комплексне формалізоване моделювання явища милозвучності (евфонії) української мови на різних фонетичних рівнях – фонематичному, силабічному та просодичному, розроблено типологізацію фонетичних параметрів евфонії української мови.

На основі дослідження публікацій, присвячених милозвучності української та інших мов ([1; 2; 5; 8; 9; 10] та ін.), фоносемантиці [3; 4; 6], а також на підставі опитування студентів філологічних спеціальностей, фахових лінгвістів та поліглотів (передусім студентів, випускників та викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, понад 250 осіб) було здійснено класифікацію явищ мовної милозвучності за підсистемами фонетичної системи мови.

Фонематичний рівень

Фонематичний рівень є тим рівнем, на якому явища милозвучності реалізуються найбільш детально й диференційовано.

1. Напружені та придихові приголосні визнані за складніші для вимови (а отже, менш милозвучні) порівняно з ненапруженими та не придиховими приголосними. Відсутність таких приголосних в українській мові, отже, інтерпретована як одна з рис її милозвучності. У розгляданому випадку йдеться про евфонію *в мовній системі*, оскільки напружені та придихові не трапляються в жодних текстах української мови.

2. Дзвінки приголосні визнані за милозвучніші порівняно з глухими. У цьому випадку йдеться про евфонічні відмінності не в мовних системах, а *в текстах*: текст із домінуванням дзвінких над глухими милозвучніший.

3. М'які приголосні милозвучніші за тверді – тут також йдеться про відмінності на рівні *текстів* із переважанням тих або інших приголосних.

4. Сонорні приголосні милозвучніші за шумні. Наявність в українській мові обох названих типів приголосних також переносить цей аспект милозвучності на рівень *текстів*.

5. Шиплячі та свистячі приголосні визнані за немилозвучні порівняно з зімкненими, що також віддзеркалено на рівні *текстів*. Однак у цьому випадку спостерігаємо наявність індивідуальних позицій опитуваних: деякі респонденти відзначили милозвучність свистячих приголосних (однак не шиплячих).

6. Дифтонги, певною мірою й трифтонги визнані деякими респондентами за милозвучніші порівняно з монофтонгами. Однак в українській мові сполучення голосних сприймане як *зьяння* (*giatus*) – немилозвучна риса.

7. Редуковані голосні (відсутні в українській мові, однак наявні у старослов'янській як елементи фонологічної системи, а в російській – як позиційні варіанти голосних повного творення) сприймані як немилозвучні порівняно з голосними повного творення (властивими українській мові). Тут так само йдеться про евфонічну рису мовної системи, а не текстів.

8. Багатство фонем української мови також визнане за одну з рис її милозвучності. Так, для порівняння – фінська мова має низку евфонічних рис мовленнєвого потоку, однак відзначається, на думку деяких респондентів, відносною бідністю складу консонантизму, зокрема, відсутністю деяких дзвінких приголосних.

Отже, на фонематичному рівні явища евфонії можуть бути класифіковані на:

1) притаманні *мовній системі української мови в цілому*, тобто наявні в будь-яких українськомовних текстах (відсутність напружених та придихових приголосних, дифтонгів та трифтонгів, редукованих голосних, фонемне багатство) і

2) притаманні *окремим текстам* із переважанням милозвучних фонем (сонорні порівняно з шумними, дзвінкі порівняно з глухими, м'які порівняно з твердими, зімкнені порівняно зі щілинними).

Силабічний рівень

Складовий рівень утілення милозвучності видається особливо важливим зважаючи на те, що людина вимовляє усний текст складами, склад виступає основною одиницею вимови.

1. Тяжіння українського мовного ланцюжка до переважання відкритого складу визнане основною рисою милозвучності української мови за результатами і дослідження публікацій, і проведення опитування. Зазначена

риса фонетичної типології української мови має бути пояснена історією мовного розвитку і є ідіоетнічною, виявленою максимальною мірою саме в українській мові порівняно з подібними рисами інших слов'янських мов. Саме функціонування цієї риси в мовленні забезпечують численні милозвучні чергування на межі слів.

2. Українська мова віддає перевагу не будь-яким відкритим складам, а саме складам прикритим, тобто таким, що мають структуру CV, де C – приголосний, V – голосний. Вокальний початок слова невластивий українській мові, на що звертав особливу увагу І.І. Огієнко [Огієнко 1996]. Таку структуру складу забезпечують протетичні приголосні.

3. Накопичення приголосних у складі, тобто складова структура CCV, CCV, CCCV, також загалом невластиве українській мові, однак може траплятися через морфологічні причини. Так, сполучення приголосних містять суфікси зі зменшено-пестливою семантикою, що, незважаючи на збіг консонантів, сприймані як евфонічні завдяки, по-перше, наявності в них м'яких приголосних і, по-друге, впливові значення на сприйняття слова в цілому. У випадках збігу трьох приголосних діє закон висхідної звучності складу, який полегшує і вимову, і сприйняття: *сприяти, стрибати* (тут у складах *спри-*, *стри-* висхідна звучність «щільний» – «зімкнений» – «сонорний» корелює з висхідною милозвучністю фонем у складі складу).

4. Повноголосся української мови – східнослов'янська риса, меншою мірою реалізована в російській мові через значний вплив на неї церковнослов'янської мови (набагато істотні ший за вплив церковнослов'янської мови на українську) й відсутня в західнослов'янських та південнослов'янських мовах.

5. Асиміляція приголосних (повнішою мірою реалізована у вимові, ніж на письмі), що значно полегшує вимову скупчень приголосних.

Отже, основною фонетико-типологічною рисою милозвучності української мови на силабічному рівні виступає тяжіння до будови складу з рівномірним чергуванням голосних і приголосних, де першим виступає приголосний, другим – голосний. У тих випадках, коли з морфологічних причин відбувається накопичення приголосних у складі, впливає закон висхідної звучності складу, який діяв ще у праслов'янський період, забезпечуючи відкритоскладовість праслов'янської мови.

Просодичний рівень

Просодичний рівень реалізації милозвучності особливо тісно корелює з індивідуальними рисами вимови мовця. Однак він має й безперечні ідіоетнічні риси етномовного колективу в цілому.

1. Несегментні (надсегментні, суперсегментні, супрасегментні) фонетичні явища української мови властиві мовній системі в цілому, а не окремим текстам, отже, забезпечують протиставлення мови за цим критерієм навіть близькоспорідненим мовам, як-от російська і польська. Так, *слабкий рухомий* наголос української мови протиставлений *сильному рухомому* наголосові російської мови й *фіксованому* наголосові польської мови. Слабкість наголосу корелює з відсутністю редукації голосних, на противагу російській мові.

2. Побічний наголос української мови також забезпечує своєрідність мовленнєвої ритміки як один із компонентів милозвучності.

Отже, просодичний рівень милозвучності української мови забезпечений наявністю слабого рухомого наголосу з побічними наголосами.

Висновки. Таким чином, є підстави зробити висновок про три рівні реалізації явищ милозвучності української мови у фонематичній, силабічній та просодичній підсистемах фонетичної системи мови.

1. Рівень фонетичної системи мови в цілому: відсутність в українській мові напружених та придихових приголосних, редукованих голосних (голосних неповного творення), повноголосся голосних, асиміляція приголосних.

2. Рівень окремих текстів, «евфонізованих» (термін І.Г. Чередниченка) із метою полегшення їх вимови відповідно до вимог ораторського мистецтва: переважання м'яких над твердими, дзвінких над глухими, сонорних над шумними, менша порівняно зі звичайною частотою кількість шиплячих і свистячих приголосних.

3. Рівень індивідуальної вимови, що значною мірою зводиться до уникання таких типових помилок, як редукація голосних, відсутність асиміляції приголосних (вимова їх сполучень відповідно до написання) та ін.

Перспективи дослідження. У перебігу дальшого розроблення досліджуваної проблематики необхідно інтерпретувати кожен типологічний рису милозвучності української мови з погляду її ідіотетичності, тобто наявності або відсутності в інших – близькоспоріднених та територіально близьких мовах. Також необхідно визначити діахронічні типологічні параметри формування «евфонічного портрета» української мови. Нарешті, слід установити, на якому саме фонетичному рівні реалізована основна одиниця милозвучності української мови, якщо така може бути визначена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк В.В. Витоки милозвучності сучасних української й італійської літературних мов (на матеріалі фонемної структури слова) : автореферат дисертації на здобуття

- наукового ступеня канд. філологічних наук. Спеціальність 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / В.В.Близнюк ; Київський національний лінгвістичний університет. – К. : Київський національний лінгвістичний університет, 2011. – 20 с.
2. Ващенко В.С. Фонетико-стилістичні засоби мовлення (Із спостережень над мовою української художньої літератури 19 – початку 20 ст.) / В.С. Ващенко // Наукові записки Дніпропетровського державного університету. – К., 1954. – Т. 47: Збірник праць історико-філологічного факультету (мовознавство). – Вип. VII. – С. 113–139.
 3. Воронин С.В. Основи фоносемантики / С.В. Воронин. – Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1982. – 243 с.
 4. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании / С.В. Воронин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 200 с.
 5. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – Мюнхен: Український вільний університет, 1984. – 208 с.
 6. Левицкий В.В. Звуковой символизм: мифы и реальность / В.В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2009. – 186 с.
 8. Огієнко І.І. Наочна таблиця милозвучності української мови / І.І. Огієнко // Дивослово. – 1996. – № 5 – 6. – С. 16–22.
 9. Тимошенко П.Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови / П.Д. Тимошенко // Українська мова в школі. – 1952. – № 4. – С. 3–14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/41915>
 10. Тоцька Н.І. Засоби милозвучності української мови / Н.І. Тоцька // Українське мовознавство. – К., 2000. – Вип. 22. – С. 3–9.

Стаття посвячена проблеме эвфонии (благозвучия) в украинском языке. Явление интерпретируется в трех подсистемах фонетической системы языка: фонематической, syllabic и просодической. Полученные результаты дают возможность сделать вывод о том, что явление благозвучия реализуется на трех уровнях: 1) фонетической системы языка в целом; 2) определенных текстов с накоплением эвфонических особенностей (звонких согласных и др.) и избеганием неблагозвучных явлений; 3) индивидуальных особенностей произношения.

Ключевые слова: украинский язык, эвфония, фонетика, фонематика, syllabica, просодия.

The article is devoted to the problem of euphony in the Ukrainian language. The phenomenon is interpreted in three sub-systems of phonetic system: phonematic, syllabic, and prosodic. Obtained results enable to conclude that the phenomenon is realized on three levels: 1) phonetic system of the language in general; 2) certain texts with accumulation of euphonic features (voiced consonants etc.) and avoidance of cacophonous ones; 3) individual features of pronounce.

Key words: the Ukrainian language, euphony, phonetics, phonematics, syllabics, prosody.